

**КУ «Публічна бібліотека Збараської міської ради»
Відділ інформації реклами удосконалення методики
та практики бібліотечної роботи**

***Іван Торбачевський – вчений
світової слави***

Рекомендаційний біобібліографічний посібник

Збараж – 2024

Упорядники: В. Радовська, *зав. відділу інформації, реклами, удосконалення методики і практики бібліотечної роботи*

Н. Сенчишин, *провідний бібліограф відділу інформації, реклами, удосконалення методики і практики бібліотечної роботи*

Комп'ютерний набір: В. Радовська, Н. Сенчишин

Відповідальна за випуск: О. Бойко, *директор КУ «Публічна бібліотека Збараської міської ради».*

Іван Горбачевський – вчений світової слави [Текст]: реком. біобібліограф. посіб. / КУ «Публічна бібліотека Збараської міської ради», від. інформ., реклами, удосконал. методики і практики бібл. роботи; уклад.: В. Радовська, Н. Сенчишин. – Збараж, 2024. – 20 с.: фотогр.

Іван Горбачевський, належить до когорти найвидатніших учених європейської та української науки кінця XIX – першої половини XX століття. Українець за національністю, свою наукову діяльність провадив за межами України, усе своє життя віддав науці та служінню українському народові. Він автор понад 50 наукових праць, опублікованих українською, чеською, польською та німецькою мовами, які відзначаються оригінальністю та сміливістю думки, актуальністю ідей, глибоким обґрунтуванням досліджень. Світова наука в галузі лікарської хімії ще й донині живе ідеями геніального українського вченого.

Наукова і педагогічна діяльність та громадсько патріотична робота Івана Яковича ще довго служитимуть молодим українцям зразком чесності, наполегливості, працьовитості та відданості своїй батьківщині.

Адресується учителям, студентам, культурно-освітнім працівникам, а також усім, хто не байдужий до історії краю.

Електронну версію видання можна переглянути за адресою: <http://zbarazh-library.com.ua/writen-people.html>

© Відділ інформації, реклами, удосконалення методики та практики бібліотечної роботи, 2024

© Збараська централізована бібліотечна система, 2024

Іван Якович Горбачевський

народився 5 травня 1854 року в селі Зарубинці Збараського повіту, що на Тернопільщині, в родині священника Якова Горбачевського. Батьки виховували свого первістка, вміло поєднуючи ідеї християнської виховної системи з традиціями народної педагогіки.

Закінчивши початкову польсько-німецьку школу, Іван Горбачевський продовжив навчання в класичній гімназії м. Тернополя (1864-1872 рр.). Гімназійний період дуже важливий у біографії майбутнього вченого: тут він не лише здобув ґрунтовні знання з гуманітарних і природничих дисциплін, але сформувався як соціально активна та національно свідома особистість. У січні 1864 року Михайло Чачковський та Іван Пулюй у Тернопільській класичній гімназії організували «Громаду» – таємне учнівсько-студентське товариство. Його активними членами були Іван Горбачевський, Осип, Олександр та Володимир Барвінський, Михайло Борискевич, Євген Олесницький, Андрій Січинський. Робота товариства здійснювалася у суворій конспірації. Відбувалися суботні, недільні та святкові зібрання, готувалися тематичні реферати, декламувалися твори українських письменників. Учасниками товариства була сформована власна бібліотека, що складалася з творів українських авторів і періодичних видань, яка передавалася наступним поколінням гімназистів. 1871-1872 рр. Іван Горбачевський очолював «Громаду». Саме він організовував передплату українського часопису «Правда» та поширював його серед однокласників.

Займаючись громадською діяльністю, Горбачевський водночас вчився старанно та наполегливо, досконало опановуючи основи математично-природничих наук і філософію, і 1872 року успішно закінчив гімназійний курс. Усупереч сподіванням рідних і традиціям священницьких сімей він відмовився від подальших теологічних студій та рішуче визначив для себе інший шлях – медицину. Для подальшого навчання Горбачевський обрав лікарський факультет Віденського університету.

Вступивши до університету в жовтні 1873 року, він з таким запалом поринув у науку, поєднавши ретельні студії з фундаментальним дослідницьким напрямом, що привернув увагу знаменитих професорів.

Іван Горбачевський (другий ліворуч) серед українських делегатів XIII Міжнародного конгресу лікарів (Париж, 1900 р.)

Наприкінці 1877 року Горбачевський закінчив медичні студії, захистив дисертацію й добув ступінь доктора всіх лікарських наук. Це дало змогу йому цілковито присвятити себе викладацькій роботі та розпочати низку лабораторних досліджень, що, врешті-решт, завершилися відкриттям світового значення.

У листопаді 1882 року в збірнику Віденської академії наук була опублікована основна й найважливіша праця І. Я. Горбачевського «Синтез сечової кислоти» («Synthese der Harnsäure»). Синтезувати сечову кислоту намагалися такі видатні хіміки, як Лібіг, Валер, Ваєр, Ненцький, Фішер та Піннер, проте вдалося це зробити саме українському вченому Іванові Горбачевському на 28 році свого життя. Старенький професор Брюкке, щиро радіючи успіху свого учня, прийшов привітати його особисто. Ціла низка наукових часописів (у тому числі й «Львівський аптекарський часопис») майже одразу передрукувало публікацію про нове відкриття в галузі хімії.

Завдяки цьому геніальному відкриттю 1883 року Карловий університет у Празі, заснований Карлом IV ще 1348 року, запросив Івана Горбачевського на посаду професора медичного факультету, також йому було запропоновано організувати й очолити кафедру лікарської хімії. Він переїхав до Праги й 1883 року був обраний на посаду надзвичайного професора, а через рік (1884 р.) звичайного професора лікарської хімії з одночасним викладанням фармакології. Тут Горбачевський, по суті, став основоположником нової галузі науки та розвинув її так, що виникла необхідність організації нового

інституту, який завдяки старанням Горбачевського було відкрито в Празі на вул. Катарінській, 32. Кафедра лікарської хімії знаходиться в цьому приміщенні й нині, а в деканаті на почесному місці висить портрет нашого славетного земляка.

Активну організаційно-адміністративну діяльність Горбачевському доводилося поєднувати з інтенсивною навчально-методичною роботою. Крім занять з хімії, він читав лекції з фармакології, токсикології, фізіології та дієтики й водночас продовжував дослідження в галузі синтезу сечової кислоти, вивчав шляхи її утворення в організмах людини і ссавців. Серія проведених експериментів завершилася низкою публікацій у наукових часописах і підсумковою доповіддю «Про теорію утворення сечової кислоти» (Вісбаден, 1891 р.). Подальші дослідження в цьому напрямку дали підстави вченому стверджувати, що утворення сечової кислоти та її вміст суттєво залежить від клінічного стану людини, факторів живлення тощо.

У цей період праця Горбачевського була багатогранною й, головне, результативною та послідовною у багатьох площинах. Його кар'єра стрімко розвивалася, його особисті якості як викладача, наставника й наукового керівника забезпечили вченому високий та незаперечний авторитет, тому Іван Якович чотири рази обирався деканом медичного факультету (1889-1890, 1894-1895, 1904-1905, 1911-1912 рр.), а 1902-1903 рр. – ректором Карлового університету.

За визначні заслуги проф. Івана Горбачевського обрали до Найвищих рад і комісій Австро-Угорської імперії. Він був членом Санітарної ради Чеського Королівства (1889 р.) і членом Найвищої ради здоров'я Австро-Угорщини у Відні. Науково-практична діяльність ученого відзначена однією з найвищих державних нагород – орденом Залізної Корони III ступеня (1898 р.).

1900-й рік був особливо важливим для Горбачевського як науковця. 2-3 серпня він очолив українську делегацію на Міжнародному лікарському конгресі в Парижі, де був обраний віцепрезидентом і президентом хімічної секції. Так, українська наука на світовому рівні утверджувала свої позиції – навіть в умовах бездержавності. Цього ж року Горбачевський очолив біологічну секцію на III з'їзді чеських природодослідників і лікарів та виступив з доповіддю «Про утворення жиру в тваринному організмі», яка разом з новим дослідженням питання барвника крові у царині

судово-лікарської медицини була опублікована у матеріалах конгресу.

Суспільно-соціальну діяльність І. Я. Горбачевський успішно поєднував з науково-дослідною (опублікував низку досліджень на тему охорони здоров'я робітників і санітарно-гігієнічного стану в країні) та навчально-методичною. Досвід викладацької роботи забезпечив можливість реалізації давнього задуму вченого – написання академічного підручника медичної хімії чеською мовою в чотирьох томах (неорганічна, органічна та фізіологічна хімія, 1904-1908 рр.). Підручник «Лікарська хімія» Івана Горбачевського був основним джерелом для студентів і лікарів упродовж кількох десятків років. Варто зазначити, що 2019 року в Празі його було перевидаано до 165-річчя І. Я. Горбачевського.

1902 року разом з країнином і другом професором Іваном Пулюєм, Іван Горбачевський заснував об'єднання «Українська громада», метою якого була матеріальна та моральна підтримка українських студентів, які навчалися в Празі. Науковці не лише читали лекції, організовували дозвілля, але й, піклуючись про найбільш з них, створили фонд підтримки для найубогіших, який формувався здебільшого за рахунок внесків засновників. Після смерті І. Пулюя фонд був іменований на його честь і проіснував до 1939 року.

Важливою сторінкою в біографії І. Я. Горбачевського є його багатолітня співпраця з Товариством імені Шевченка у Львові, яке було засноване 1873 року з ініціативи Олександра Кониського задля розвитку української словесності.

У березні 1892 року Товариство було реорганізоване в Наукове товариство імені Шевченка у Львові (НТШ), завдяки чому змінилося його спрямування: воно стало науковим центром, навколо якого почали гуртуватися відомі науковці краю. За словами Михайла Грушевського, НТШ було першою українською Академією наук. До складу НТШ входили філологічна, історико-філософська та математично-природописно-лікарська секції. Головним завданням останньої було визначено сприяння розвитку природничих дисциплін на Правобережній Україні. Діяльність секції охоплювала широкий спектр наук – від математики до медицини, – і в рамках якої вперше в історії України розпочалося генерування національного наукового продукту. До складу секції увійшли математики Володимир Левицький та Мирон Зарицький,

природодослідники Іван Верхратський, Іван Раковський та Микола Мельник, фізик Іван Пулюй, біохімік Іван Горбачевський, лікарі Євген Озаркевич, Тит-Євген Бурачинський та інші. Вже 1897 року секція почала видавати друкований орган «Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ» – перший український часопис природничих наук.

Іван Горбачевський не лише стояв біля витоків НТШ, але й долучився до створення лікарської комісії (1897 р.), яка стала першою українською медичною організацією. Для популяризації медичних знань серед широкого загалу було ухвалено видавати «Лікарський збірник», в якому планувалося друкувати відомості з усіх галузей медицини, оригінальні роботи та реферати досліджень українських і зарубіжних науковців. Упродовж 1898-1901 рр. було видано 5 томів у 6-ти випусках. Авторами публікацій були І. Горбачевський, С. Морачевська, Є. Озаркевич, Ф. Щасний-Сельський, М. Долинський та інші.

У першому випуску часопису Горбачевський опублікував статтю «Загальний метод добування нуклеїнового kwasу з органів» (1898 р.), у другому – працю «Причинки до пізнання виживи сільської людності галицького Поділля» (1899 р.), що започаткувала новий напрямок медико-біологічних досліджень у вітчизняній та світовій науці. І. Горбачевський зазначав: *«Докладніше обговорення сеї справи, котрою ще ніхто поважніше не займався, потрібно передовсім, щоби вислідити, чи сей спосіб виживи, що може*

Рукопис підручника Івана Горбачевського «Неорганічна хімія» (ліворуч), підручник Івана Горбачевського «Органічна хімія», виданий 1924 року (праворуч)

уважатися типом виживи сільської подільської людності є достаточні і відповідні зі становища науки о виживі чоловіка і гігієни, а чи корисна з огляду на кошти сеї виживи».

У центрі уваги дослідження – питання фізіології, гігієни, харчування та економічного стану українських селян Галичи-

ни. Ретельно зібраний та науково опрацьований статистичний матеріал дав змогу авторові зробити відповідні висновки й виробити конкретні рекомендації щодо розв'язання проблем. І.Я. Горбачевський прекрасно усвідомлював потребу та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку, проте саме на сторінках «Лікарського збірника» цього зробити не вдалося: через фінансові проблеми часопис припинив своє існування.

Наукові здобутки, дослідницьку активність І. Горбачевського високо оцінили українські науковці, які 1899 року обрали його дійсним членом НТШ, а 4 жовтня 1911 р. – головою математично-природописно-лікарської секції, яку він очолював до 1918 року. Найбільшою заслугою вченого в цьому напрямку була реалізація проекту створення української наукової термінології в ділянках медицини та хімії. Як дійсний член НТШ І. Горбачевський активно поринув у боротьбу галицької інтелігенції за відкриття українського університету у Львові. Так, 1902 року він увійшов до складу української делегації разом з представниками НТШ – професором І. Пулюєм, професором С. Смаль-Стоцьким, послами Ю. Романчуком та О. Барвінським, які обговорювали це питання на зустрічах з міністром освіти доктором Гартлем та прем'єр-міністром доктором Кербером. При цьому представникам влади були вручені пам'ятні листи, а сам Горбачевський виголосив промову, присвячену цьому питанню. Проте, на жаль, урядові кола затягували з позитивним вирішенням на користь організації української вищої школи, побоюючись конфлікту з впливовою польською верхівкою краю, яка була налаштована вкрай негативно. Як свідчать листи Горбачевського до О. Барвінського та інших осіб, відомий науковець постійно підтримував і спрямовував дії української громадськості в боротьбі за створення українського університету.

1909 року І. Я. Горбачевський як один із найбільш авторитетних українських науковців був запрошений на Перший просвітньо-економічний конгрес, що проводився у Львові за організаційної підтримки митрополита Андрея Шептицького. Це був один з перших представницьких форумів української еліти, в роботі якого, крім 118 священників, взяли участь видатні діячі науки та культури – Іван Пулюй, Іван Франко, Наталя Кобринська, Євген Чикаленко, Ольга Кобилянська, Іван Крип'якевич, Андрій Чайковський.

На початку Першої світової війни Іван Горбачевський разом з іншими українськими вченими та громадськими діячами заснував у

Празі Комітет допомоги українським біженцям з Галичини, який складався з трьох секцій: організаційної, шкільної та секції Українських Січових Стрільців. Також комітет заопікувався пораненими вояками й військовополоненими українського походження. Крім практичної діяльності, члени Комітету організували й спільні святкові заходи: Різдвяний вечір, урочисте святкування з нагоди роковин Тараса Шевченка та інші, які проходили в атмосфері щирості та взаємоповаги. Незмінним учасником й одним з організаторів таких дійств був І.Я. Горбачевський.

У період з 1914 до 1918 рр. зростає політична активність Івана Горбачевського як представника Української парламентської репрезентації, членами якої були Юліан Романчук, Кость Левицький, Микола Василько, Євген Петрушевич, Євген Левицький та Антін Лукашевич. 8 травня 1917 року українські делегати під час наради в уряді Австро-Угорщини визначили низку важливих для галицьких українців проблем, які потребували розв'язання. Зокрема, І. Я. Горбачевський у своєму виступі наголосив, звертаючись до президента міністрів, що питання відкриття українського університету так і залишилося невирішеним. Викликав напругу й факт передачі управління Галичиною 1916 року польській верхівці, тому українські парламентарі знову акцентували на потребі введення до складу уряду міністра від українців. Питання вирішилося на користь українського представництва: цісар погодився на призначення з 31 серпня 1917 року професора чеського університету в Празі, члена Палати панів, державного радника І. Я. Горбачевського міністром народного здоров'я. Активно підтримував кандидатуру відомого науковця на цей пост член імперського сенату архієпископ Вільгельм Габсбург, небіж імператора Франца-Йосифа, відомий в історії України як поет Василь Вишиваний, голова відділу закордонних зв'язків генштабу УНР. Згідно із цісарським розпорядженням спектр діяльності Міністерства був дуже широким й охоплював сфери боротьби з інфекційними захворюваннями, співпрацю з ветеринарною службою, суспільної, соціальної та індивідуальної гігієни, опіки над хворими, контролю та підтримки діяльності аптек, виробництва ліків і лікарської практики, а також створення спеціальних періодичних видань, де мали публікуватися наукові дослідження з питань охорони здоров'я. Тому І. Я. Горбачевський

передав кафедру та Інститут лікарської хімії в Празі своєму учневі Ф. Форманеку й переїхав до Відня.

Створення першого у світі спеціалізованого Міністерства народного здоров'я 1917 р. як окремого структурного підрозділу уряду Австро-Угорщини стало непересічною подією в житті Івана Горбачевського та, врешті, й розвитку не лише вітчизняної, а й європейської медицини. Варто наголосити що саме за цією схемою, враховуючи український досвід, аналогічні міністерства були організовані в Англії, Франції, другій Речі Посполитій, інших країнах світу. Власне, автором ідеї та її практичним реалізатором став Іван Горбачевський, який розробив проєкт Міністерства охорони здоров'я, став його першим міністром (з 20 липня 1918 р. – до кінця жовтня 1918 р.). На жаль, не все із запланованого вдалося зреалізувати через об'єктивні причини. Згодом І. Горбачевський у праці «З моїх споминів» писав: «Міністром здоров'я я не міг залишатися до кінця цісарської влади та подав у кінці жовтня 1918 р. димісію з причини негативного становища більшості міністерської ради в справі поділу Галичини, що його домагалася Українська парламентська репрезентація; але незабаром після цього розпалася ціла держава. Так закінчилася моя коротка діяльність як міністра здоров'я, що відбувалася у важких зовнішніх умовах. Залишилися спогади неприємні, деякі просто жахливі».

Перебування у Відні характеризувалося активною громадською діяльністю науковця, який, полишивши міністерське крісло, продовжив підтримувати зв'язки з української громадськістю. 2 листопада 1919 року він очолив збори української академічної молоді, які організувало товариство «Січ» на знак протесту проти діяльності польської влади в Східній Галичині. Зібрання завершилося прийняттям відповідної заяви, яку підтримали присутні.

Ці події надихнули 65-літнього вченого на нові кроки у вирішенні питання створення українського вищого навчального закладу – головної справи останніх років життя І.Я. Горбачевського. Започаткований окремим викладами,

*Іван Горбачевський, ректор
Українського вільного університету*

що переросли у систематичні курси під керівництвом професора Михайла Грушевського у Відні наприкінці 1920 року, навчальний заклад уже з 17 січня 1921 року почав функціонувати як Український вільний університет (УВУ). З політичних і суспільно-практичних міркувань у жовтні 1921 року університет було перенесено до Праги. Саме тут ще наприкінці XIX століття почала формуватися українська діаспора, яка суттєво зросла після поразки українських визвольних змагань 1919-1921 рр. і становила згідно з обрахунками дослідників (Богдан Зілинський, Микола Мушинка та інші) понад 20 тисяч осіб. Завдяки виваженій та національно толерантній політиці президента Томаша Гарріга Масарика у міжвоєнній Чехословаччині (1918-1939 рр.) були створені сприятливі умови для іноземних емігрантів, зокрема, й для українців. Особливою підтримкою користувалися українські громади в Празі та невеликому курортному місті Подебарди. Так, у Празі активно функціонували Український вільний університет (1921 р.), Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова (1923 р.), Українська студія пластичного мистецтва (1923 р.), Музей визвольної боротьби України (1923 р.). У Подебардах засновано Українську господарську академію (1923 р.), відкрито Українську гімназію, Український сиротинець та низку видавництв.

Останні десятиліття життя І. Я. Горбачевського тісно пов'язані з Українським вільним університетом, ректором якого він обирався п'ять разів (третім ректором – 1923 р., а потім 1931, 1932, 1933, 1934 рр.) і товариством «Музей визвольної боротьби України».

Ще в одному з перших меморандумів керівництва університету до земляків від 24 вересня 1921 року підкреслювалося, що «УВУ постановив собі за провідну ідею і перший обов'язок служити потребам рідного краю і рідного народу», *«сам факт існування Українського вільного університету в Празі підсилить престиж народу перед чужинцями і є наглядною маніфестацією культурної самостійності і суверенності нашої нації... Він має підготувати нашу молодь до діяльності серед рідного народу, в своїх інституціях та майбутніх урядах... Український вільний університет має зорганізувати наукову працю та давати можливість нашим професорам, доцентам та іншим вченим, які опинилися за кордоном, продовжувати свою фахову працю. Одним з найважливіших завдань УВУ є приготувати нові наукові сили для*

наших університетів». Ці слова стали правдивим орієнтиром для І. Я. Горбачевського.

На посаді ректора університету він проявив себе як умілий адміністратор, який у складних умовах емігрантського життя зумів зберегти кадри старшого покоління українських учених, постійно турбуючись про їхнє матеріальне становище, виростити й сформувавши їх гідних наступників, забезпечити навчальний процес, розвивати та постійно поповнювати університетську бібліотеку (часто жертвуючи на це власні кошти). На початку 1930-х років саме І. Я. Горбачевський, по суті, врятував УВУ як навчальний заклад, вирішивши питання дофінансування навчального процесу. Задля цього він чи не єдиний раз використав особисті дружні стосунки з чинним президентом Томашем Гаррігом Масариком, до якого, як зазначав відомий чеський письменник Карел Чапек, маючи особистий дозвіл, міг приходити без попереднього запису.

Іван Горбачевський був членом Українського академічного комітету, заснованого наприкінці 1925 року для налагодження зв'язків із закордонними вченими та науковими організаціями для надання допомоги українським науковцям-емігрантам. Перебуваючи на посаді ректора УВУ, він очолював комітет, обстоюючи потребу консолідації українських наукових сил. Так, з ініціативи І. Я. Горбачевського та за його безпосередньої участі й

Пам'ятник Іванові Горбачевському біля морфологічного корпусу Тернопільського медичного університету

підтримки Українського академічного комітету було організовано та проведено Перший український науковий з'їзд (1926 р.), а 1932 року – Другий український науковий з'їзд, які засвідчили значні здобутки української науки часів еміграції та мали широку підтримку серед громадськості й в європейських наукових колах.

І. Я. Горбачевський – один з ініціаторів створення та багатолітній незмінний голова правління (управи) товариства «Музей визвольної боротьби України» (1925-1934 рр.), метою якого

визначено «зібрання й збереження матеріальних пам'яток, документів, архівів, словом всіх предметів, що безпосередньо або посередньо зв'язані з визвольною боротьбою України, особливо з подіями світової війни, революції та національної війни за незалежність України». Урочисте відкриття музею відбулося 27 жовтня 1930 року. На цей час його фонди налічували кілька сотень тисяч експонатів, що дало змогу створити низку відділів (військовий, табірної життя, політично-дипломатичний, еміграційний, академічної праці й студентського життя за кордоном, театрально-мистецький, музичний, січового руху, видавництва, періодики тощо).

І. Я. Горбачевський був одним з організаторів і головою Комітету оборони Карпатської України, що сформувався для підтримки Карпато-Української держави, проголошеної 1939 р. За досить короткий проміжок часу було зібрано 150 тисяч крон, закуплено військові мундири для карпатської «Січі», а решту коштів передано військовій команді.

Хоч громадська й адміністративно-організаційна робота потребували багато сил та часу, І. Я. Горбачевський був і залишався передусім педагогом і науковцем. В Українському вільному університеті вчений читав лекції з органічної, неорганічної, загальної та фізіологічної хімії, хімії металів і хімії циклічних сполук, а також вів лабораторні заняття. Водночас він викладав в Українській господарській академії органічну хімію, а в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова – неорганічну хімію. Виховавши кілька поколінь чеських науковців, Горбачевський щиро заопікувався дослідниками-земляками. Так, на Другому українському науковому з'їзді він виступив з повідомленням про результати експериментальних досліджень, які проводили під його керівництвом науковці М. Нездійминога, М. Потійчук та А. Павлюк.

Видатним теоретичним і практичним здобутком української науки були написані І. Я. Горбачевським упродовж 1921-1923 рр. підручники «Неорганічна хімія» і «Органічна хімія», «щоби вдовольнити бажання слухачів і тому, що потреба більшого підручника в українській мові відчувалася вже віддавна». Другий з них – «Органічна хімія» (вид. 1924 р.) – засвідчив пильну роботу вченого в царині української хімічної термінології, започатковану публікаціями 1901 року та його однозначну позицію в цьому

питанні: І. Я. Горбачевський вважав, що, крім народної, треба використовувати міжнародну термінологію, щоб полегшити українським хімікам сприймати та засвоювати здобутки світової науки. Цій проблемі присвячена остання велика наукова праця «Теперішній стан української номенклатури неорганічної хімії» (1941 р.), яка була опублікована у серії матеріалів з українознавства, заснованій Українським науковим інститутом у Берліні.

Вагомі наукові здобутки І. Я. Горбачевського, його громадсько-суспільна діяльність була гідно оцінена сучасниками ще за життя вченого: він був членом Вільнюського медичного товариства, Краківського лікарського товариства, Товариства «Січ» у Відні, Товариства хімічного промислу в Чехії, Королівського чеського наукового товариства, надзвичайним членом Українського наукового інституту в Берліні, дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, академіком Української академії наук у Києві, номінувався на Нобелівську премію (1911 р.). Наукова спільнота та широка громадськість урочисто відзначали ювілейні дати І. Я. Горбачевського, вшановуючи вченого, який, за словами професора Дмитра Антоновича, «не обмежував своїх наукових інтересів до місцевих питань, тільки свої великі духовні здібності присвятив питанням світової науки і завів українську наукову працю до світового ореолу... У світовому колі видатних учених віднині не бракує імені українського вченого і патріота... Побіч світового значення здобутків Горбачевського в обсязі медичної хімії – національне значення Горбачевського, – що вивів українську науку із провінціальності на широкий світ вселюдської науки».

На жаль, останні дні земного життя видатного вченого були затьмарені німецькою окупацією Чехословаччини, тому його смерть 24 травня 1942 року й похорон 28 травня пройшли в атмосфері тиші та тривоги. Похований Іван Якович Горбачевський біля дружини на малому цвинтарі Святого Матея у Шарці, (тепер це майже центр Праги), у самому серці чеської землі – й так далеко від розлогих подільських просторів, де в маленькому селі Зарубинці стоїть найдорожча та така люба його серцю оселя – батьківська хата, де зараз наш університет організував музей видатного крайнина – геніального вченого та щирого українського патріота.

(за інформ. <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/іван-горбачевський-видатний-учений/>)

Література про життя Івана Горбачевського

Головацький, І. **Іван Горбачевський** [Текст] / І. Головацький // Ювілейна книга української гімназії в Тернополі: 1898-1998. – Тернопіль, – Львів, 1998. – С. 655-656.

Гонський, Я. **Брати Горбачевські** [Текст] / Я. Гонський. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2009. – 140 с.

Гонський, Я. **Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях** [Текст] / Я. Гонський. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2004. – 184 с.

Горбачевський Іван Якович – славетний українець із Збаражчини: видатний український і чеський біохімік, гігієніст та епідеміолог, один із фундаторів української наукової хімічної термінології, визначний громадсько-політичний та освітній діяч // Фармація Тернопілля: минуле й сьогодення: 60-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського і 17-річчю фармацевтичного факультету присвячується / Т.А. Грошовий [та ін.]. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2017. – С. 254-256.

Горбачевський Іван Якович (1854-1842) – біохімік, академік [Текст] // Онопрієнко, В. Історія української науки XIX – XX ст. / В. Онопрієнко. – К., 1998. – С. 268

Зайцев, М. **Іван Горбачевський** [Текст] / М. Зайцев // Збаражчина: зб. ст., матеріалів і спомінів / ред. В. Жила; літ ред. Яр Славутич. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1980. – Т.1 – С. 511-519: фотогр.

Його ім'я носить університет. Іван Якович Горбачевський [Текст] // Історія і сучасність (1957-2007) / ред. кол.: Л.Я. Ковальчук, В.П. Марценюк, І.Р. Мисула [та ін.]. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2007. – С. 7.

Ціборовський, О. Українські вчені-ініціатори і піонери створення міністерств охорони здоров'я в найбільших імперіях континентальної Європи. І. Я. Горбачевський, Г. Є. Рейн [Текст] / О. Ціборовський // На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні. – Київ, 2010. – С. 211-213.

* * * * *

160 років від дня народження Горбачевського Івана Яковича [Текст] // Календар знаменних і пам'ятних дат Збаражчини на 2014 рік / Збараз. централіз. бібл. сист., метод.- бібліогр. від.; уклад. Н. Сенчишин, ред. Т. Кульпа. – Збараж, 2013. – С. 23-26: фотогр.

165 років від дня народження Горбачевського Івана Яковича [Текст] // Календар знаменних і пам'ятних дат Збаражчини на 2019 рік / Збараз. централіз. бібл. сист., метод.- бібліогр. від.; уклад. Н. Сенчишин, ред. Т. Кульпа. – Збараж, 2018. – С. 26-30: фотогр.

Головацький І.Д. Горбачевський Іван Якович [Текст] // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]; Інститут історії України НАН України. – К., 2004. – Т. 2 : Г-Д. – С. 159: іл

Головацький, І. Іван Горбачевський (1854-1942) [Текст]: життєписно-бібліографічний нарис / І. Головацький. – Львів, 1995. – 127 с.

Головацький, І.Д. Горбачевський Іван Якович [Текст] // Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол.: І.М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. – К., 2006. – Т. 6 : Го – Гю. – С. 188.

Горбачевський Іван (1854-1942) [Текст] // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 411.

Горбачевський Іван (український хімік, біохімік, гігієніст та епідеміолог, термінограф, громадсько-політичний, освітній діяч) // Пишаюся селом своїм, його людьми, його красою: село Зарубинці [Текст]: реком. біобібліогр. посіб. / КУ «Публічна бібліотека Збаразької міської ради», від. Інформ., реклами, удосконалення методики і практики бібл. роботи; уклад. Н. Сенчишин. – Збараж, 2021. – С. 11-27 с.: фотогр.

Горбачевський Іван [Текст] // Землі Збаразької славетні імена / Збараз. централіз. бібл. система, метод.-бібліогр. від. ; уклад.: Н. Сенчишин, Т. Кульпа, Л. Буряк. – Збараж, 2019. – С. 35-43.

Горбачевський Іван Якович [Текст] // Видатні люди Збаражчини: інформ. дов. / Збараз. центр. б-ка, метод.-бібліогр. від. ; упоряд. Т. Кульпа. – Збараж, 2013. – С. 19-21.

Горбачевський Іван Якович [Текст] // УРЕ. – Вид. 2-ге. – Київ, 1979. – Т. 3. – С. 106.

Іван Горбачевський (1854-1942) [Текст] // Вони прославили наш край: молоді про славетних людей Тернопільщини: бібліогр. посіб. – Тернопіль, 2002. – С. 237-239: фотогр.

Іван Горбачевський [Текст] // Визначні постаті Тернопілля: бібліогр. покажч. / упоряд.: О. Бенч, В. Троян. – Київ, 2003. – С. 56-58.

Мельничук, Б. Горбачевський Іван Якович [Текст] / Б. Мельничук // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль, 2004. – Т.1. А-Й. – С. 393: фотогр.

Пундій, П. Горбачевський Іван [Текст] / П. Пундій // Українські лікарі : біобібліогр, довід. / П. Пундій. – Львів ; Чикаго, 1994. – Кн. 1 : Естафета поколінь національного відродження. – С. 60-62.

Труди і дні Івана Горбачевського [Текст]: реком. спис. електр. ресурсів / Збараз. центр. бібл. сист., від. ін-форм. технол. та автомат. бібл. процесів; упоряд. В. Радовська. – Збараж: [б.в.], 2019. – 9 с.

Український вчений світової слави: Іван Горбачевський (155 років від дня народж.) [Текст]: реком.-бібліогр. посіб. / Збараз. централіз. бібл. сист., метод.-бібліогр. від.; уклад. Т. Кульпа. – Збараж, 2009. – 14 с.

Про життя вченого на сторінках Інтернет-видань

Внесок І. Я. Горбачевського у розвиток біохімії та медицини [Електронний ресурс] // Буковинський державний медичний університет. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2018. – Режим доступу: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/6702-vnesok-iya-gorbachevskogo-u-rozvitok-biohimii-ta-meditini/>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 02. 05. 2024.

Головацький, І.Д. Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс] / І.Д. Головацький // Інститут історії України НАН України. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gorbachevsky_I_Ya, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.04.2024.

Головацький, І.Д. Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс]: аудіозапис / І.Д. Головацький // Енциклопедія Сучасної України. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2014- 2024. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31043, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 07.04.2024.

Гонський, В. Людина і нація: Іван Горбачевський та інші [Електронний ресурс] / В. Гонський // Українська правда. Історична правда. –

Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2010-2024. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2013/09/26/136917/>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 05.04.2024.

Гонський, Я. Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях [Електронний ресурс]: нарис / Я. Гонський // Тернопільський державний медичний університет. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2004. – Режим доступу: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/books/IGorb_spor.pdf, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 02. 04.2024.

Горбачевський Іван (український хімік, біохімік, гігієніст та епідеміолог, термінограф, громадсько-політичний, освітній діяч) // [Електронний ресурс]: Пишаюся селом своїм, його людьми, його красою: село Зарубинц: реком. біобібліогр. посіб. / КУ «Публічна бібліотека Збараської міської ради», від. Інформ., реклами, удосконалення методики і практики бібл. роботи; уклад. Н. Сенчишин // Комунальна установа «Публічна бібліотека Збараської міської ради. – Електрон. текстові дані. – [Україна], 2021. – Режим доступу: <http://zbarazh-library.com.ua/writen/people/zarubinzci.pdf>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.05.2024.

Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс] // Wikiwand. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2024. – Режим доступу: http://www.wikiwand.com/uk/Горбачевський_Іван_Якович, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 02.05.2024.

Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2024. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбачевський_Іван_Якович, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08. 05.2024..

Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс] // Хіміко-біологічний факультет ТНПУ імені Володимира Гнатюка. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2009. – Режим доступу: <http://chem-bio.com.ua/well-known/item/220-%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 07.05.2024.

Іван Горбачевський – перший міністр охорони здоров'я у світі [Електронний ресурс] // Мала Сторінка. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2009-2019. – Режим доступу: <https://mala.storinka.org/иван>

[горбачевський-перший-міністр-охорони-здоров-я-у.html](#), вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.05.2019.

Іван Горбачевський – ректор Українського Вільного університету у 1923-24, 1931-35 рр. [Електронний ресурс] // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Електрон. текст. та граф. дані. – [Україна], 2024. – Режим доступу: <https://tsdavo.gov.ua/gmedia/63-3832-1-29-7-jpg/>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова укр. – Опис зроблено 02. 05. 2024.

Іван Горбачевський біографія [Електронний ресурс] // Dovidka. biz. ua. Довідник цікавих фактів та корисних знань. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2013-2024. – Режим доступу: <https://dovidka.biz.ua/ivan-gorbachevskiy-biografiya/>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.05.2024.

Мельник, І. Перший у світі міністр охорони здоров'я [Електронний ресурс] / І. Мельник // ZBRUC.EU. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2024. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/22388>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 02.05.2024.

Пеленська, О. Завтра виповнюється 150 років від дня народження Івана Горбачевського – всесвітньо відомого українського вченого – хіміка, визначного громадського діяча і просто людини, яка до кінця своїх днів у складних умовах життя на чужині служила національним інтересам України [Електронний ресурс]: аудіозапис / О. Пеленська // Радіо Свобода. – Електрон. текстові дані. – [Україна], 2014. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/915731.html>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.05.2019.

Труди і дні Івана Горбачевського [Електронний ресурс]: реком. спис. електр. ресурсів / Збараз. центр. бібл. сист., від. ін-форм. технол. та автомат. бібл. процесів; упоряд. В. Радовська // Комунальна установа «Публічна бібліотека Збараської міської ради. – Електрон. текстові дані. – [Україна], 2019. – Режим доступу: <http://zbarazh-library.com.ua/writen/webliograf/gorbocevskiy.pdf>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 08.05.2024.

Сценарій масових заходів присвячені Івану Горбачевському

Іван Горбачевський – наша гордість і слава [Електронний ресурс]: методичні рекомендації / підгот. Г.І. Польова // Тернопільська обласна

універсальна наукова бібліотека. – Електрон. текстові дані. – [Україна], 1999. – Режим доступу: http://library.te.ua/wp-content/uploads/2016/02/1999_gorbachevskiy.pdf, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 07.05.2024.

Фільмографія та презентації

Горбачевський Іван Якович [Електронний ресурс]: презентація // SvitPPT. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2019. – Режим доступу: <https://svitppt.com.ua/biografiya/gorbachevskiy-ivan-yakovich.html>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 10.05.2024.

Іван Горбачевський [Електронний ресурс]: [відео] // YouTube. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2019. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wpB1UWgoDKk>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 07.05.2024.

Іван Якович Горбачевський – видатний український хімік, біохімік, гігієніст, епідеміолог, громадсько-політичний і освітній діяч [Електронний ресурс]: презентація // SlideShare. – Електрон. текстові та граф. дані. – [Україна], 2019. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/helenprociv/ss-47210822>, вільний. – Заголовок з екрана. – Мова: укр. – Опис зроблено: 07.05.2024.